

Tipična Haloška in Zagorska domačija

Praviloma domačije stojijo nad vinogradi ali med njimi, v gozdnatih predelih pa na južnih pobočjih ali v dolinah. V gričevnatem vzhodnem in srednjem predelu Haloz in Zagorja so domačije ponavadi postavljali na vrhove gričev, na katerih so poiskali pred vetrom karseda zaščiteno lego. V zahodnem predelu pa so domačije na pobočjih ali v ozkih dolinicah. Izbira lege je bila odvisna od pogojev za sajenje vinske trte.

Tipična Zagorska hiža

Na **cimprane stene** so nataknili **leseno ostrešje** in ga pokrili s **slamnato streho**. Nekatere na sredini ob slemenu pa je iz nje štrlel ponavadi še iz lesenih desk sestavljen dimnik, skozi katerega je dim uhajal direktno izpod stropa črne kuhinje. Tipični haloški in zagorski dom je imel **večjo sobo ali hišo, manjšo sobico (hiško), majhno vežo** in **črno kuhinjo**.

Poleg **lesa** so za gradnjo domov uporabljali še **ilovico**, ki je bila gradbeni material najbolj revnih. Nastrgali so zemljo, jo pomešali z nasekano slamo, vse skupaj rahlo vlažno pretlačili z bosimi nogami in to zmes potem steptali med dva hloda ali ploha. Potem so ploha dvignili in nadaljevali z naslednjo plastjo takšnega **butanega zidu**. Takó leseno cimprano kot ilovnato butano hišo so »ometali« ali »zamazali« z razmočeno zemljo in jo po možnosti **pobelili z apnom**.

Oprema haloškega in zagorskega doma je bila izredno skromna in še pred dvema desetletjema ali tremi je bilo mogoče najti veliko tipičnih haloških domačij, v katerih so ljudje še živeli. V vsakem domu je bila **lončena krušna peč**, v katero se je kurilo v črni kuhinji. V tej peči so pekli kruh, pogače, v lončenih loncih kuhali vsakodnevno hrano, često tudi krmo za prašiče. Ta peč je pozimi obenem grela največjo sobo, ob njej in na njej pa so spali otroci.

Postelja je bila ponavadi le za očeta in mater, drugi so si pogrinjali po klopih ali kjer je bilo kaj prostora, saj so bile haloške družine še v prvi polovici dvajsetega stoletja zelo številčne. Hrvaško Zagorje je bilo na primer v začetku 19. stoletja najgosteje naseljena pokrajina v celotni Avstro-Ogrski, Haloze pa so za njim le malo zaostajale.

Miza s klopmi je stala v kotu, ki ga je obvezno krasilo **razpelo**, okrog njega pa so bile razporejene **božje podobe**. Hiša je bila **nizka, okenca majhna**, ponavadi natlačena z rožami. Nad mizo je visela **petrolejka**, njeno kurivo pa je bilo dolgo časa prava dragocenost.

Tipično domačijo je danes zelo težko najti. Evforija napredka je najprej iz cimpranih sten zmetala majhna okenca in nizka vrata, potem je hiše dvignila, les in ilovico zamenjala z opeko, hiše razširila in na široko odprla vrata tujim, predvsem mestnim vplivom, saj so številni Haložani in Zagorci hodili delat v bližnja mesta. V drugi polovici 20. stoletja so haloško in zagorsko arhitekturo v glavnem uničili in ubran videz pokrajine zmaličili. Zdaj pa se zavest o starih vrednotah že vrača.

Značilna lončena peč v notranjosti Cestiške hiže

Nekaj tipičnih domačij pa se je kljub vsemu ohranilo in so dober zgled za obnavljanje (**Vukova domačija** v Dobrini pri Žetalah; **Dominkova domačija** v Gorišnici pa je eden najlepših primerkov ohranjene in obnovljene panonske arhitekture).

Po mnogih bregovih v Zagorju, posebno v Jamnem pod sv. Avguštinom, je še precej starih hiš, v katerih domačini še živijo. Mnoge stare zagorske hiše, kot na primer Banfićevo v Jarkih pri Cestici, pa že obnavljajo.

V Marčanu in Vinici pa so nekoč zaradi bližine kamnoloma gradili kamnite hiše iz ročno žaganega kalcitnega kamna »vinecita«, ki je izredno mehak in obenem čvrst. Takšne hiše je mogoče videti v centru Vinice in v njeni okolici.

Vukova domačija

Dobrina 11

Lesena »cimprana« hiša z ognjiščno kuhinjo, sobo s krušno pečjo, balkonom in slamnato streho stoji na kleti, zidani iz kamna. Nastala je v osemdesetih letih 19. stoletja. Po izročilu jo je za preživetje počitnic in upravljanje posesti dal zgraditi premožen meščan iz Maribora ali Ptujja. To potrjujejo tudi pisani viri, po katerih je bila od leta 1887 do leta 1904 v posesti ptujске družine; kupil jo je Blaž Horvat, čigar dediči so bivali v njej do konca 20. stoletja, ko je po smrti zadnjega stanovalca, vaškega rokodelca Vuka, prešla v last žetalske občine.

Nasploh je bilo še v prvi polovici 20. stoletja več skromnih lesenih »cimpranih« hiš kot ilovnatih »butanih« in zidanih stavb, z večinoma slamnato streho in preprosto razporeditvijo prostorov: vežo, kuhinjo, veliko sobo, »hišo«, in malo sobo, »hiško«. Na podstrešju so bile lesene skrinje za žito in pletene omare za shranjevanje suhega mesa. V številnih hišah so še bile črne kuhinje, kjer se je dim z ognjišča prosto dvigal pod obokan strop in skozi lesen ali zidan dimnik na plano. K opreми so sodili mizica s škafoм za vodo, sklednjak ali omara za lončeno in kovinsko posodo, grebljica za pepel, lopar za kruh in »burkle« za postavljanje loncev v peč. V veliki sobi je bila v kotu lončena krušna peč s klopjo, ki so jo kurili iz kuhinje. Nasproti je bila miza s klopmi in razpelom ter nabožnimi podobami v kotu nad njo. V hiši je bila tudi postelja, ki je imela ponavadi izvlekljiv predal, v katerem so spali otroci. Mala soba je bila opremljena s posteljo in omaro, nepogrešljiv del hišne opreme pa so bile ročne žrmlje. Svetili so si s petrolejkami ali posebnimi svetilkami z repičnim oljem.

Gospodarska poslopja, klet, skedenj, hlev, kolarnica idr., so bila povečini ločena od stanovanjske hiše.

Dominkova domačija

Gorišnica

Vsakogar začudi ta najbolj tipična panonska hiša, ki je stara že 300 let, pa njene iz lesenih brun sestavljene stene še vedno trdno stojijo. To so morali biti pravi tesarski mojstri, pa mojstri »cimpranja« in krovci, saj so takrat ponavadi bili vse v eni osebi.

Dominkova domačija je panonski dom »na akel« - torej ima tloris v obliki črke L. Debeli hrastovi tramovi za stene so ometani in premazani z ilovico, v katero so prej pomešali nasekano slamo in pleve. Posušeno oblogo so prebelili z apnom in takšna je ta hiša še danes.

V njej so tipični prostori razporejeni po takratnem železnem pravilu: veža za vhodnimi vrati, črna kuhinja in špajza, pa največja soba - »hiša« za stanovanje in dnevno bivanje, na nasprotno stran veže pa še izba ali »hiška«.